

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw“

Adres van de Redactie: Ds. H. Amelink, Waal 5, Langerak (Z.-H.)

Heel Israël zal behouden worden

(slot)

Gedeeltelijke verharding?

Paulus, van geboorte Jood en romeins burger tegelijk, gaan als gezant van God Romein en Jood gelijkelijk ter harte. Ja, om zijn broeders, de Joden heeft hij grote smart en voortdurend hartzeer: ik zou zelf wel wensen van Christus verbannen te zijn ten behoeve van mijn broeders (Rom. 9 : 1 v.v.).

Maar daarom is hij zo blij met het geheimenis, dat hij namens God bekend mag maken; waarvan hij, opdat zij geen eigendunk zouden hebben, de inwoners van het trotse Rome niet onkundig wil laten. Dit geheimenis: Israël gaat God nog steeds ter harte — even goed als de heidenen!

Ogenschijnlijk bevat het begin van dit mysterie echter geen opwekkende boodschap: een gedeeltelijke verharding is over Israël gekomen. Op het ogenblik waarop Paulus dit schrijft, is dat een vaststaand feit, voor ieder waarneembaar. De afschrikwekkende klank van het woord „verharding“ doet ons automatisch dáárop de nadruk leggen. Waarbij we geneigd zijn te vergeten, dat dit in feite bij elk volk het geval is. Wat bij Israël „negatief“ wordt gesteld (een gedeeltelijke verharding), wordt t.a.v. de andere volken „positief“ onder woorden gebracht: de volheid der heidenen (het door God bepaalde getal).

Gedeeltelijke verharding...

We kunnen het accent echter ook anders leggen: een even vaststaand en waarneembaar feit is, dat deze verharding, God-dank, slechts **ten dele**, partiëel is. Zo was het vroeger, t.t.v. Elia (11 : 4). Zo is het ook nu: zo is er dan ook in de **tegenwoordige** tijd een overblijfsel gelaten naar de verkiezing der genade (11 : 5).

De overigen zijn verhard (11 : 7 v.v.).

Weer is er, naar al de beloften, een „rest“. Dat is waarneembaar aan Paulus. Aan al de andere apostelen. Niet het minst aan Petrus, aan wie de prediking van het evangelie aan de **besnedenen** is toevertrouwd (Gal. 2 : 7). En verder overal waar joden-christenen deel van Jezus' gemeente uitmaken.

God heeft zijn volk klaarblijkelijk niet definitief en ten volle verstoten, zoals bijv. de Amalekieten (1 Sam. 15 : 3). Zij blijven object van Gods bemoeienis, net als de andere volken vormen zij degenen, die God door het evangelie en door zijn Geest wil aanspreken.

... bij den voortduur!

Dit, ook voor de Romeinen waarneembaar feit mag echter niet geïsoleerd worden van wat het andere deel van het mysterie behelst. Want deze situatie, **deze heilsbedeling zal voortduren** zolang, d.i. **tot op het moment waarop** ook de volheid der heidenen „binnen“ is, het koninkrijk zal binnen gegaan zijn.

Dit is dus Gods voornemen, dat Paulus (Jood en Romein tegelijk) aan de Romeinen mag ont-hullen: de Joden blijven object van Gods zoekende zorg, alle eeuwen door, tot ook de laatste uit de heidenen door het evangelie uit de macht der duisternis is verlost en overgebracht in het Koninkrijk van den Zoon zijner liefde (Col. 1 : 13).

Met deze wetenschap wordt de gemeente te Rome toegerust zo'n 15 jaar vóór Jeruzalem

door de Romeinen werd verwoest en Titus zijn triomftocht in Rome hield, waarbij hij o.m. de tempelschatten meevoerde.

De gemeente van Rome draagt hier kennis van, nog vóór de schitterende Titusboog bij het forum Romanum wordt opgericht, die tot op de huidige dag Rome's overwinning op Israël predikt.

De gemeente van Rome heeft weet van dit mysterie, nog vóór weer een zestigtal jaren later Rome's keizer Hadrianus de opstand in Palestina onder Barkochba door zijn veldheer C. Iulius Severus bloedig liet onderdrukken: „er zouden 50 forten en 985 dorpen zijn verwoest en 580.000 mensen gedood zijn (afgezien van hen, die door honger en ziekte omkwamen). De overlevende Joden mochten Jeruzalem niet meer betreden, behalve éénmaal in het jaar, tegen zware betaling, om de klachten om hun verloren nationaliteit op de plaats van de tempel uit te wenen. Bewoners van naburige landen vestigden zich in Palestina...“

Dit is dus het geopenbaarde mysterie: het imperialisme, de vijandschap en de haat van welk ander volk ook, kan niet verhinderen dat Gods nieuwe verbond (vs 27) ook aan Israël gerealiseerd wordt, alle eeuwen door.

E. R. Postma

Al is de Romein wereldgebieder en de Jood een overwonnene in een derderangs provincie, ergens achteraf aan de grens van Rome's rijk — geen Romein behoeft zich iets te verbeelden, ook niet wanneer Jeruzalem als een vreselijke herinnering aan het „Zijn bloed kome over ons en onze kinderen“ omkranst is door gekruisigde Joden, Israël's „kinderen“. Daar is ook nog zoiets als een Goddelijke heilsbeschikking, die door politieke machinaties nooit teniet gedaan kan worden. Ja, al heeft Israël de Messias gekruisigd, de eersten aan wie blijkens Hand. 2 het evangelie verkondigd wordt, en de eersten die van Christus' kruisdood profiteren, zijn de Joden. Naar Jezus' eigen woorden: „...beginnende te Jeruzalem, en in heel Judea“. Waarom Paulus inzake dat evangelie ook aan de **Romeinen** kan schrijven: het is een kracht Gods tot behoud voor een ieder die gelooft, **eerst voor den Jood**, maar ook voor den Griek (de niet-Jood)!

(Heil) leer om leer

Zelfs door heidenen binnen te laten (9 : 24 v.v.), zelfs door dit ergernis-gevend gebeuren, wil God zijn volk nog tot naijver prikkelen. Hij verwekt hén tot jaloersheid, nadat zij Hém tot jaloersheid hadden verwekt (10 : 19 v.). Nadat zij naar andere goden hadden omgezien (10 : 21), ziet Hij naar andere volkeren om. In zijn straffen weet Hij hen met hun eigen maat en hanteert Hij hun methode. Maar zelfs dán is Hij er nog op uit hen aan zich te binden, door hen tot jaloersheid te verwekken.

Ook van Israël is (en blijft) er een uitverkoren deel (11 : 7); dat kan noch Rome, noch Mohammed, noch Egypte, noch enige joden-vervolger keren. De grondslagen der wereldgeschiedenis liggen ook op dit punt vast, verankerd in het boek met de zeven sloten (Openb. 5), en worden

door Messias Jezus zélf verwezenlijkt!

Daarom heeft Christus' gemeente te bidden en te werken ten behoeve van Jood en niet-Jood.

Is het kruis voor de één 'n ergernis, voor de ander is het 'n dwaasheid. Beiden zijn even moeilijk te overwinnen — maar niet onoverwinnelijk: Jood en Griek, Egyptenaar en Arabier, ze kunnen overwonnen worden door het evangelie, dat een **kracht** Gods is tot behoud, voor een ieder die gelooft, eerst voor den Jood, maar ook voor den Griek (1 : 16). Want het Schriftwoord zegt: **al** wie op Hem zijn geloof bouwt, zal niet beschaamd uitkomen. Want er is geen onderscheid tussen Jood en Griek. Immers, een en dezelfde is Heer over allen, rijk voor allen, die Hem aanroepen; want: **al** wie de naam des Heren aanroept, zal behouden worden. Maar: hoe zullen zij Hem aanroepen... zonder van Hem gehoord te hebben? (11 : 10 v.v.).

Daar ligt de taak van de kerk — **nóg!** Wat zou het, dat Jeruzalem met de moskee van Omar de tweede heilige plaats is van de Mohammedaan, en dat de Jood nog steeds de klaagmuur kust? **Beiden** moeten het evangelie van Messias Jezus horen!

Héél Israël zalig...

Een partiële verharding ligt over Israël, tot op het moment waarop de volheid der heidenen binnen gegaan zal zijn. Maar dan kan Paulus ook de triomfantelijke conclusie trekken: aldus (zakelijk bijna gelijk aan „alsdan“, vgl. 1 Cor. 11 : 28) zal **heel** Israël zalig worden.

Een ogenschijnlijke moeilijkheid is dan wel, dat Paulus spreekt over **heel** Israël. Onwillekeurig zien wij als contrast het onmiddellijk voorafgaande; tegenover het eerste: een **gedeeltelijke** verharding staat dan als tegenstelling: **heel** Israël zal zalig worden.

Toch is het de vraag of zich bij Paulus zelf deze associatie óók heeft voltrokken.

Paulus had immers uitdrukkelijk de positie van Israël aan de orde gesteld, en dat culmineerde in de vraag: heeft God zijn volk verstoten (11 : 1)? Heeft Israël op een gegeven ogenblik voor God definitief afgedaan? En gaat het dus nu volkomen bergafwaarts met Israël?

In dát geval zou dan **niet** „heel Israël“ behouden worden. Dan zou, ruwweg gezegd, alleen het Israël van de oude bedeling, voorzover gelovig, zalig worden; laten we zeggen: hooguit **half** Israël.

Maar zo is het nu juist **niet**, heeft Paulus al be-toogd (11 : 1, 5)! Er is nog steeds een overblijfsel. En blijkens het mysterie **blijft** dat zo: Israël blijft óók in de nieuwe bedeling voorwerp van Gods zorg, náást de andere volken.

Daarom kan Paulus, de geschiedenis van Israël in de oude en in de nieuwe bedeling overziende, als mysterie en tot verdoemding van zijn lezers, meedelen Gods grote verrassing: **heel** Israël zal behouden worden.

... Israëls unieke positie

Israël is het enige volk, waar dat van gezegd kan worden! De andere volken heeft God „ten

Het eerstvolgende nummer van ons blad zal, wegens vakantie op de drukkerij, verschijnen 4 augustus a.s.

tijde der geslachten die achter ons liggen (de oude bedeling) op hun eigen wegen laten gaan (Hand. 14 : 16). Die moesten zijn getuigenissen en zijn verbondsgeheimen (toén) missen (Ps. 147 : 10 ber.). Maar **Israël** leerde Hij van het begin af in **zijn** wegen wandelen.

Daarom kan van die andere volken nooit gezegd worden bijv. héél Egypte zal zalig worden. Dan volstaat Paulus met de uitdrukking: de volheid der heidenen.

Maar van Israël kan als enige gezegd worden: héél Israël zal behouden worden. Want aan dát volk heeft God zich vanaf het allereerste begin van zijn volksbestaan bekend gemaakt.

Dat betekent natuurlijk **niet**, dat elke Israëliet zalig wordt. Evenmin als het begrip „volheid der heidenen” wil zeggen: elke heiden wordt zalig.

Ook hier geldt: een ieder die gelóóft, die de Naam des Heren aanroeft.

De Schriften spreken...

Maar dan is de positie van Israël toch wel uniek: héél Israël. Ook in de tijd van de nieuwe bedeling, van het nieuwe verbond.

Zou iemand Paulus nu naar **nog meer bewijs** willen vragen, dan brengt hij hem bepaald niet in verlegenheid.

Heeft hij zich eerst op zichzelf, en daarna op het hem geopenbaarde mysterie beroepen, nu hoeft hij verder niets anders te doen, dan zich te beroepen op **de Schriften**, op Gods geopen-

baarde beloften, en dan kan hij te kust en te keur terecht.

- Hij doet zo maar een greep:
  - de Verlosser (Behouder) zal uit **Sion** komen,
  - Hij zal goddeloosheden van **Jacob** afwenden.
  - En: dit is mijn verbond **met hen**:
  - wanneer Ik **hun** zonden wegneem....

Beloften, op niet mis te verstane wijze aan **Israël** gedaan. Een **nieuw** verbond (Jer. 31), aan **Israël** beloofd, onmiskenbaar.

Beloften in groten getale, met eden bezegeld — éérs voor den Jood, dan ook voor den niet-Jood: de wilde loten zijn **later** in de oude **olijfboom** geënt. Rahab (Egypte) en Babel, Filistea en Tyrus met Ethiopië worden op de rol van **Sion** bijgeschreven. Egypte en Assur worden aangesproken met „mijn volk” en „het werk mijner handen” (Jes. 19 : 25), namen, die God éérs aan **Israël** heeft gegeven (vgl. Rom. 9 : 25, 26).

Gods liefdevolle beloften zijn niet exclusief voor Israël. Maar ook niet exclusief voor de heidenen. God wil zich over hen **allen** ontfermen (11 : 32). Ook over Israël, want: zij zijn naar het evangelie vijanden om uwentwil, (maar) naar de verkiezing zijn zij geliefden om der vaderen wil (11 : 28).

Is het een wonder, dat Paulus de vraag naar de positie van Israël t.o.v. de heidenen besluit met de lofzang:

O diepte van rijkdom, van wijsheid en van kennis Gods, hoe ondoorgrondelijk zijn zijn beschikkingen en hoe onnaspeurlijk zijn wegen! Breukelen

van de Nederlands Gereformeerde Kerken tot andere reformatische kerken. Over die zaak hebben de Gereformeerde Kerken altijd ruim gedacht.

Ds. De Vries spreekt in dit verband zelfs van „doortocht geven” aan „kerkverwoestend relativisme” en „de weg banen” naar de Wereldraad van Kerken. Ds. De Vries heeft de „O.B.” zélf toch wel bijzonder slecht gelezen. Bij de bespreking van onze verhouding tot de gebonden kerken spreken de broeders in de „O.B.” van het feit, dat wij jarenlang verschillende wegen zijn gegaan. In dat verband schrijven zij: „Hier zal veel te toetsen en te bespreken zijn alvorens een werkelijke integratie geheel haar beslag zal krijgen (dat denk ik ook, R.H.B.!). We noemen b.v. de aanpak van het oecumenisch probleem, de vragen rondom het Schriftgezag en de Kerkregering”. Het is duidelijk wat de broeders hier bedoelen. Zij spreken van **TOETSEN** naar aanleiding van de „aanpak van het oecumenisch probleem”. Een goed verstaander heeft hier maar een half woord nodig. Alvorens er van „integratie” met de gebonden kerken sprake zal zijn, dient er **getoetst** te worden ten aanzien van de aanpak van het oecumenisch probleem. Dat is, dunkt mij, heel iets anders dan de weg banen naar de Wereldraad van Kerken.

Héél die beschuldiging van op losse schroeven zetten van de belijdenis vindt in het stuk geen enkele grond. Ik schreef al eerder: hebben de broeders hun handtekening onder het ondertekeningsformulier teruggenomen? Zijn zij door enige classis op dit punt in staat van beschuldiging gesteld? Hoe kan ds. De Vries collega's in de bediening zó beschuldigen?

3. Waarom is ds. De Vries zo onbillijk in zijn oordeel over de broeders? Is tegenover hen alles geoorloofd? Waarom vermeldt hij met geen woord wat de broeders ten aanzien van de vrijmaking in 1944 en hun houding in het heden schrijven? Waarom citeert hij onjuist, wat zij schreven ten aanzien van de confessie en de oecumene? Het gaat er mij niet om of ik zelf woord voor woord met de „O.B.” instem, of de publikatie ervan gelukkig is, of de broeders de verschillende aan de orde zijnde kwesties juist stellen. Daar valt over te praten. Zulk een bespreking is echter alleen mogelijk in broederlijke gezindheid en in een klimaat van vertrouwen. Men zie als een schoolvoorbeeld daarvoor het gesprek van de kerkeraad van Delfshaven met ds. J. Snijder. Hoever is dit artikel daarvan verwijderd!

4. Als men dit alles overziet, vraagt men zich met verbazing af, wat de reden is van deze perscampagne en van dit mede door collega De Vries opgestookte vuur. Er is nóch in de „O.B.” nóch in de bestrijding daarvan iets substantieëls, dat kerkelijk zal beklijven. Het is er mee als destijds met de zaak-Kralingen. Er zal op de duur niets van overblijven dan brokken in de onderlinge verhoudingen. En die zijn niet gering!

Collega De Vries bestreed destijds in „Petah-jah” fel de Tehuisgemeente. Hij sprak van haar afzonderlijk vergaderen als „mutterij en scheurmaking in kerkeraad en gemeente”. En: „al wie deze actie steunt maakt zich mede schuldig aan scheurmaking”. Maar dezelfde ds. De Vries gaat spreken in Amsterdam voor de afgescheiden groep dáár (publikatie Gezinsblad). Mag in Amsterdam wél, wat in Groningen niet mag? Hebben wij normen, die voor alle situaties gelden of niet? Ik las vandaag in de krant, dat de engelse minister van buitenlandse zaken fel van zich afbeet, toen Lagerhuisleden hem aanvielen, omdat hij de veroveringen van Israël niet zonder meer als definitief wilde erkennen. Hij antwoordde: zouden deze leden precies zo gesproken hebben, indien de arabische landen een deel van Israël hadden veroverd? De kinderen van deze wereld zijn soms wijzer dan de kinderen des lichts. Bovendien: in Groningen werd een ambtsdrager afgezet, die tot het laatste toe de kerkelijke weg was gegaan, tot en met de generale synode. In Amsterdam en Kampen was geen sprake van tuchttoefening over ambtsdragers of van uitwerping. Er viel geen enkel tuchtvonnis niet voor vast en bondig te houden naar artikel 31 K.O., zoals in Groningen. En van een zich beroepen op alle kerken, zoals in Groningen, was nog geen sprake geweest.

Er zijn van die dingen in deze tijd, waar ik niets van begrijp. In het jaaroverzicht in het „Handboek” wordt breed de kritiek op

Kerkelijk leven

GERAFFINEERD ?

Op een heftige en onverantwoorde manier zetten sommigen de perscompagne tegen de „Open Brief”-schrijvers voort. Ds. W. G. de Vries van Helpman maakte het ditmaal wel bijzonder bont. In zijn artikel „Gevaarlijk vredesoffensief” in „Petah-jah” van juni 1967 schrijft hij: „De vrijmaking is vanuit onze kring nog nimmer zo slecht en zo **geraffineerd** (vet-zetting van ds. De Vries) bestreden als thans door de „Open Brief”-schrijvers.” Nu stemmen wij met ds. De Vries toe, dat een geraffineerd mens slecht is. Het woord betekent: doortrapt, listig. De vraag is: vallen de „Open Brief”-schrijvers hiervan te beschuldigen? Laat ons zien!

In de eerste plaats zou ik willen opmerken, dat wanneer iemand geraffineerd wil handelen, hij zo heimelijk en onopgemerkt mogelijk zal optreden. De broeders, over wie het hier gaat, deden het omgekeerde. Zij publiceerden de „O.B.” in alle bladen. Ieder kan hen narekenen en bestrijden. Persorganen kunnen zich op hun publikatie werpen. Kerkeraden kunnen hun geschrift woord voor woord bespreken. Meerdere vergaderingen kunnen het haarfijn onder de loupe nemen. Indien de broeders al het voornemen hadden geraffineerd op te treden, hebben zij wel bijzonder naïef gehandeld. Eigenlijk is hiermee de beschuldiging al weerlegd.

Er is meer. Ds. De Vries voert nog enkele argumenten voor zijn beschuldiging aan. De broeders zouden bestrijden, dat de vrijmaking in 1944 door God geboden was. Deze gedachte, aldus collega De Vries, wordt in de „O.B.” als een „gevaarlijk vrijmakingsgeloof” gediskwalificeerd. Minstens de helft van het artikel dient om deze beschuldiging te adstrueren, vooral met allerlei uitlatingen van prof. Holwerda uit diens bestrijding van de B. A. Bos-actie. Is dit juist? Ondernemen de broeders door hun schrijven de kerkelijke trouw? Ik heb er de „O.B.” nog eens zorgvuldig op nagelezen en plukte het volgende boekje uitlatingen van de broeders: 1. Zij spreken over 1944 als „een **noodzakelijke** en pijnlijke breuk met broeders van éénzelfde huis”; 2. zij spreken van pogingen tot herstel van de breuk „lang de wegen van **recht** en vergevingsgezindheid”; 3. zij verklaren een goed vertrouwen te hebben op de Heer Jezus Christus „met betrekking tot de daad der vrijmaking die wij in 1944 stelden in gehoorzaamheid aan zijn geboden” (is dit duidelijk of niet?); 4. zij erkennen, „dat deze gehoorzaamheid door de Heilige Geest is gewerkt” (!!); 5. zij zeggen, dat de Heilige Geest „ons de ongerechtigheid in het kerkelijk han-

delen van toen deed zien”; 6. zij zeggen, dat Hij „de kracht gaf om ermee te breken”; 7. zij zeggen, wat het heden betreft, dat voor ons geldt „het geopenbaarde gebod alleen”; 8. de daad van de vrijmaking was „zoals Abraham uittrekken zonder te weten waar hij komen zou”; 9. uit 1944 is te leren, „dat geen tucht mag worden bediend om eigen voorkeursmeningen te doen triomferen”; 10. evenzeer is daaruit te leren, dat geen kerkelijke orde mag worden gehandhaafd „met negatie van art. 31 K.O.”; 11. voor het heden: zij willen de Tehuisgemeente vasthouden en **onze vrijgemaakte kerken** (ik zou zelf die term „onze” vrijgemaakte kerken liever niet gebruiken). Ik vraag collega De Vries, gezien deze elf punten: hoe kunt u in de wereld handhaven, dat de broeders geraffineerd de vrijmaking bestrijden? En: waarom maakt u met geen woord van dit alles melding?

R. H. Bremmer

2. Collega De Vries distilleert een tweede argument voor zijn beschuldiging van geraffineerd handelen uit de uitlatingen van de broeders over de belijdenis. De broeders zouden deze „principieel disputabel stellen”. Op welke gronden? Omdat zij, aldus ds. De Vries, zowel „ja” als „neen” tegenover de belijdenis geven „t.a.v. haar overeenstemming met de grondslag van de katholieke kerk”. Zij zouden de mogelijkheid stellen, dat de belijdenisgeschriften van de Gereformeerde Kerken „niet overeenstemmen met het fundament van de algemene christelijke kerk”. Schreven de broeders dit? Ik heb het nergens gelezen. De broeders vragen zich wel af, of het fundament van de **Nederlandse** Gereformeerde Kerken „ook **SAMENVALT** met het fundament van de heilige, algemene, Christelijke Kerk”. Nu is **SAMENVALLEN** iets anders dan **OVEREENSTEMMEN**. Samenvallen is een kwestie van omvang, van kwantiteit. Overeenstemmen is een kwestie van kwaliteit, van voldoen aan een bepaalde norm. Je stemt met die norm overeen of niet. Het fundament van de presbyteriaans gereformeerde kerk in Korea valt niet samen met dat van de Nederlands Gereformeerde Kerken. De Westminster Confessie is anders dan de Nederlandse Geloofsbelijdenis. Ik zou echter niet graag zeggen, dat hij ermee strijdt. De broeders stellen aan de orde de verhouding

een boek van prof. Veenhof besproken (waarom niet b.v. die van ds. K. Doornbos op een boek van prof. Kamphuis?). Daar wordt geciteerd uit die kritiek: "Men kan nu eenmaal niet met citaten van vóór 1952 een schets bieden van de situatie in 1966". Ik verwacht van die zijde nu scherpe kritiek op ds. W. G. de Vries vanwege het feit, dat hij de helft van zijn artikel vult met citaten van prof. Holwerda uit de jaren 1948, 1949 tegen de Bos-actie, die worden aangewend tegen de "O.B."-schrijvers. Op de generale synode werd in alle ernst gesproken over contact met de presbyteriaans geref. kerk in Korea, hoewel deze meedoet met de geref. oecumenische synode. Maar bij andere buitenlandse kerken in Zuid-Afrika en Noord-Amerika is ieder contact van deze kerken met de synodale kerken hier te lande, reden uitgestoken handen af te slaan. Hoe zou de synode handelen, indien er in Poesan of Seoel een vrijgemaakte emigrantengemeente geïnstitueerd was? Met elf tegen zeven stemmen wordt de kerk van Oegstgeest door de classis Leiden enz. buiten het verband geplaatst, terwijl deze kerkeraad had medegedeeld in beroep te gaan bij de particuliere synode van Zuid-Holland in de zaak van ds. Brands. Tegelijk wordt met alle kracht bij de Christelijke Gereformeerde Kerken aangedrongen op vereniging met de vrijgemaakte kerken. Ik dacht, dat het hemd nader was dan de rok.

Het is werkelijk te hopen, dat de broeders, die deze perscampagne voeren, tot bezinning komen. Ik denk, dat prof. Kamphuis, dr. C. Trimp en anderen later de haren uit hun hoofd trekken om wat zij in deze jaren hebben gedaan. Waren wij maar zo ver!

☆☆☆

Nadere precisering

In hetgeen we schreven over de classis Schiedam in ons vorig nummer staat een zin, die nadere precisering behoeft.

Aan het slot staat: „Voorzitter van de classiscommissie, die also rapporteerde, was ds. H. van Tongeren.”

Die zin is juist.

Maar ze zou zo kunnen gelezen worden, dat men er uit begreep dat ds. Van Tongeren als rapporteur optrad.

Dat laatste is niet zo.

G. Visee

Ds. Van Tongeren was voorzitter van de bedoelde commissie. En de commissie bracht rapport uit met voorstellen bij monde van ds. P. Deddens en ds. A. Veefkind.

Geen particuliere berichtgeving

Een van de redacteurs van het Kerkblad voor Overijssel, Gelderland en Utrecht doet het voorkomen alsof schrijver dezes censuurgevallen enzovoorts „zo maar in de pers gooit.”

Daarom moge ik er op wijzen, dat de brief, die Kampens kerkeraad aan de gemeente richtte, door de kerkeraad werd bekend gemaakt in de Kamper Kerkbode, en dat de kerkeraad ook aan de volgende bladen verzocht dat stuk op te nemen:

1. Het Gereformeerd Gezinsblad,
2. Het Gereformeerd Kerkblad voor Overijssel, Gelderland en Utrecht,
3. Opbouw,
4. De Reformatie,
5. De Kerkbode voor de Gereformeerde Kerken van Noord-Holland.

Indien hier iets onordeliks mocht gebeurd zijn, dan make bedoelde redacteur mij geen verwijten, doch dan is Kampens kerkeraad de schuldige. Ik heb niets geschreven dan wat de kerkeraad zelf publiek wenste te maken.

Geweigerde berichtgeving?

Ook aan het kerkblad van Overijssel enz. was de brief van Kampens kerkeraad toegezonden met verzoek tot opneming. De kopij was tijdig in Enschede. Als expresse post bovendien. Van de toezending van dit stuk was de eindredacteur in een telefoongesprek op de hoogte gesteld. In de begeleidende brief was aan de redactie gevraagd dit kerkeraadstuk, indien de ruimte opneming niet zou gedogen, het als bijlage aan het Kerkblad te

willen toevoegen, en zulks op kosten van Kampen.

Het stuk stond niet in het nummer van 8 juli.

Op 15 juli komt er geen nummer.

Dus wachten we tot de 22e.

Bedoelde redacteur klaagt, dat men in Kampen zo'n haast heeft.

Dat is juist.

Want toen Kampens kerkeraad nog van niets wist, lag op de enschedese drukkerij reeds de kopij voor de Kamper predikbeurten, dat in De Hanzestad zou voorgaan prof. J. Kamphuis. En voordat de Kamper gemeente kennis kreeg van de brief van de broeders W. C. van Dijk en D. J. Gritter lag dat stuk reeds op de redactietafel van het Gereformeerd Gezinsblad, dat het in z'n geheel op 24 juni publiceerde.

Dat stuk werd ook in het Kerkblad van Overijssel en Gelderland en Utrecht op 1 juli in zijn geheel opgenomen.

Door de redactie.

Nu zeg ik óók: Wat een háást in Enschede als het de berichtgeving betreft voor de gescheiden broeders.

We willen hopen dat ook de kerkeraad van Kampen zulk een vlotte bediening krijgt in voorkomende gevallen.

Redactie-Uitgever

Bedoelde redacteur meldt dat het feit dat onder de predikbeurten voor 25 juni te Kampen vermeld was dat prof. Kamphuis zou voorgaan in De Hanzestad niet voor rekening van de redactie maar van de uitgever komt.

De redactie staat daarbuiten.

Dat geloven we.

De redactie staat er natuurlijk niet buiten dat het stuk van de broeders Van Dijk en Gritter op 1 juli werd opgenomen.

En: deze redacteur schrijft: „zij (de redactie) bemoeit zich echter niet met predikbeurten. Dat is een zaak van de uitgever. En deze is afhankelijk van wat broeders hem uit Kampen doorgeven. Want de kerkeraad (br. J. Bos) weigert gegevens mede te delen.”

Wat dit laatste betreft: op dit punt heeft de uitgever collega Zemel slecht ingelicht.

Want: 1. De kerkeraad heeft bij officieel besluit de scriba opgedragen aan de uitgever de predikbeurten op te geven.

2. De scriba heeft aan die opdracht ook voldaan.

Verzoening

We hebben in bovenstaande stukjes enkele dingen recht gezet. We doen dat voor de laatste keer. Want de situatie is waarlijk te ernstig om op dit niveau verder te gaan.

De scheuring in Kampens kerk kan voor de kerken in het gemeen ernstige gevolgen hebben.

De Theologische Hogeschool is er via haar docerend en niet-docerend personeel rechtstreeks bij betrokken. Bovendien kan het vuur uit Kampen zo maar overslaan naar andere gemeenten. Laat nu niemand met dat vuur spelen. Het is beter zulk vuur te blussen dan het aan te wakkeren. En ik mag daarbij wel herinneren aan wat in de brief van Kampens kerkeraad aan de gemeente staat: dat de kerkeraad, tot vrede bereid, elke poging tot verzoening van harte zal aangrijpen.

Laten we die weg nu niet blokkeren.

„Nog Antirevolutionair”

Een discussiebijdrage

In de A.R.P. doen zich de laatste tijd verschillende bewegingen gelden, die een koersverandering van de partij voorstaan.

Op zichzelf is dat te begrijpen en ook te waarderen. Daar is een vrij algemeen onbehagen over het politieke bestel en met name ook over het functioneren van ons parlementaire stelsel. Ook de A.R.P. ontkomt niet aan dat onbehagen. Het is goed, dat men zich alerwege bezint op heroriëntatie, op een aanpassing aan de eisen van deze tijd.

Toch is het gewenst ook deze bewegingen te toetsen op hun werkelijke waarde voor de christelijke politiek.

Het klinkt erg mooi, wanneer men zegt te ijveren voor een radicale christelijke politiek. Wanneer men niet verder komt, is het weinig vruchtbaar.

Het bestuur van de Arjos deed al meerdere malen stof opwaaien door het slaken van nog al wilde kreten.

Vlak voor de verkiezingen kwamen een aantal A.R.-leden uit Amsterdam met een concept verkiezingsprogramma, dat het programma van "Tien over rood" dicht benaderde.

Na de verkiezingen hoorden we van A.R.-spijstimmers, die zelfs sympathiebetuigingen van de partijvoorzitter dr. Berghuis kregen. In A.R.-Staatkunde van mei 1967 werd een discussiebijdrage geleverd door een zestal leden van de A.R.P. Vier van hen zijn hoogleraar. Eén van hen, prof. dr. W. Albeda, is Eerste Kamerlid.

Deze bijdragen mogen zich verheugen in de steun van de hoofdredacteur van Trouw, dr. Bruins Slot, die al enige jaren bezig is te prijzen alles wat zich als progressief aandient.

Ook deze discussiebijdrage heeft zijn volle sympathie.

Mogelijke critici worden al bij voorbaat in een bepaalde hoek geplaatst. In de hoek nl. van mensen, die het niet begrijpen, de mensen, tot wie de problematiek onvoldoende doordringt.

Toch waag ik het er maar op enkele kritische opmerkingen te maken, over de discussiebijdrage van de zes academici.

De achtergrond

Wie zijn deze schrijvers?

Zij hebben ons de dienst bewezen een soort visitekaartje van zichzelf af te geven.

Een merkwaardig visitekaartje.

Zij beginnen met te vertellen hoe de hedendaagse christenen zijn in tegenstelling met de christenen van vroeger.

Zijzelf behoren tot die hedendaagse christenen.

Wat voor christenen zijn dat?

Geen christenen met een strakke eenheid van geloof en levensstijl, zoals dat vroeger het geval was.

Geen christenen, die zoals eertijds hun ziel in lijdzaamheid bezaten, maar christenen, die willen meewerken aan de opzet van een zo menselijk mogelijke samenleving.

Ook bescheidener dan vroegere christenen!

Men is al dankbaar, wanneer men met anderen zijn bijdrage kan leveren aan een maatschappijopbouw.

Politiek zijn ze **nog** antirevolutionair, maar ze twijfelen aan de mogelijkheid van een christelijke politiek en de noodzaak van een christelijke politieke partij.

Wanneer die noodzaak niet kan worden aangetoond, dan moet die A.R.P. maar verdwijnen.

Het visitekaartje van de zes kan mij niet erg bekoren.

Ik zal nu maar niet te veel zeggen over het constateren van eigen bescheidenheid. Op deze wijze wordt hun bescheidenheid wel aan alle lezers bekend. Het lijkt echter nog al onbescheiden om zelf die bescheidenheid te constateren.

Erger is hun tekening van het voorgeslacht. Men geeft een caricatuur van dat voorgeslacht en de christelijke politiek uit vroeger dagen.

Daar waren inderdaad in het verleden christenen en ze zijn er nog, die te eenzijdig de nadruk legden op eigen zieleheil. Er waren en zijn christenen, die hun ziel in lijdzaamheid willen bezitten.

Juist echter de A.R.P. heeft in het verleden de nadruk gelegd op de roeping van de christenen ook tegenover de gehele wereld.

Het is bepaald onjuist om generaliserend te stellen, dat de antirevolutionairen in het verleden hun ziel in lijdzaamheid bezaten. Deze historische bijdrage van de zes is minder geslaagd. Ze staan trouwens met de historie wel meer op gespannen voet, b.v. wanneer ze de indruk geven, dat de A.R.P. in het verleden een belangenpolitiek wilde voeren.

Nu weet ik wel, dat de zes voor historische ontwikkelingen niet veel respect hebben, maar dat geeft hen nog niet het recht die historie geweld aan te doen.

Hun visitekaartje is door dit alles wel wat onduidelijk uitgevallen.

Het grote gebod

In deze discussiebijdrage wordt als uitgangspunt het grote gebod genomen: "Heb God lief en uw naaste als uzelf."

Het valt op, dat dit liefde-gebod hier minder nauwkeurig wordt aangehaald. Immers, daar moet aan toegevoegd worden: "met geheel uw hart, geheel uw ziel en met geheel uw kracht".

Uit deze liefde tot God vloeit dan voort de liefde tot de naaste.

In deze bijdrage worden ze echter eenvoudig naast elkaar gezet, God liefhebben en de naaste liefhebben.

De liefde tot God en de naaste staan echter niet los naast elkaar. De liefde tot de naaste is er om Gods wil. Zij wordt beheerst en gericht door de liefde tot God, die we immers met **alle** kracht moeten liefhebben.

Zoals het in deze discussiebijdrage wordt gesteld lijkt de naastenliefde veel op een soort algemene naastenliefde.

Het grote gebod vraagt echter meer.

Gevraagd wordt de radicale, totale overgave van ons hart, de totale bereidheid om God te dienen.

Vrede, gerechtigheid, barmhartigheid

Nu zou men kunnen veronderstellen, dat de schrijvers zich alleen maar wat slordig uitdrukken. Dat dit niet het geval is, blijkt uit het vervolg, want men gaat in dezelfde lijn voort.

Men stelt, dat men de liefde met de daad moet bewijzen, nl. door te ijveren voor de vrede, het zoeken van gerechtigheid, het bewijzen van barmhartigheid.

Daar zal ieder het wel mee eens zijn, maar dan stelt men, dat niet alleen christenen deze normen toegepast willen zien, maar dat ook vele anderen deze regels aanvaardden. Ook al geschiedt dat uit andere overwegingen.

Hier moeten toch wel enkele vraagtekens geplaatst worden.

Christenen en anderen willen beide vrede, gerechtigheid en barmhartigheid.

Nu is deze stelling bepaald niet nieuw. Het is, zoals wel vaker gebeurt, een opgewarmd prakje uit de P.v.d.A.-keuken. Immers bij de oprichting van de P.v.d.A. werd gesteld, dat men streefde naar een partij van christenen en humanisten, verenigd door eenzelfde doelstelling, gerechtigheid, naastenliefde en waarheid.

Hoe de christen er toe komt en hoe de humanist er toe bewogen wordt achtte men niet belangrijk.

De christen komt ertoe op grond van Gods openbaring en de humanist door de menselijke intuïtie. Het resultaat is bij beide echter hetzelfde: opkomen voor de normen gerechtigheid, naastenliefde en waarheid.

Tegenwoordig spreekt men daarover in de P.v.d.A. niet zoveel meer, omdat dit uitgangspunt niet heeft gewerkt. Nog onlangs moest ds. L. H. Ruitenbergh in "Tijd en Taak" erkennen, dat men van hieruit het confessionalisme wel heeft bestreden, maar het gevaar van het neutralisme niet heeft onderkend.

In feite gaat men in deze discussiebijdrage weer hetzelfde stellen, al wordt bij die overeenstemming tussen christenen en anderen ook aandacht gevraagd voor het feit, dat onze maatschappij gekerstend is.

Nu is het waar, dat christenen en anderen

vaak dezelfde termen gebruiken.

We zijn allen, zonder onderscheid voor vrede, gerechtigheid en barmhartigheid. Voor deze normen willen zich ook de communisten wel verklaren.

Het gebruik van dezelfde termen betekent nog niet, dat men aan die termen ook dezelfde inhoud geeft.

Daarvoor hebben deze schrijvers blijkbaar geen oog.

Normen als gerechtigheid en barmhartigheid hebben humanistisch opgevat een andere betekenis, dan wanneer zij bepaald worden door hetgeen God ons heeft geopenbaard.

Gerechtigheid, vrede en barmhartigheid krijgen voor christenen hun inhoud en betekenis, wanneer zij in Christus zijn gegrond,

J. Meulink

omdat ze in Hem zijn vlees geworden.

De geestelijke waarden ontleen hun inhoud en betekenis aan hun binding aan de Christus der Schriften.

Daarom mogen wij ons niet laten verleiden door het gebruik van dezelfde termen. Het gaat om de inhoud ervan.

Daar is een fundamenteel verschil, ook in de normen voor het politieke leven, tussen hetgeen de mens heeft bedacht en wat God heeft geopenbaard in Jezus Christus.

De kritiek op de christelijke politiek zou zich juist hierop moeten richten, dat men bij begrippen als gerechtigheid, vrijheid en barmhartigheid teveel werkt met opvattingen, die aan het christelijk beginsel vreemd zijn. Wanneer wij over vrijheid spreken b.v. werken we vaak met een socialistisch of liberaal vrijheidsbegrip.

Terecht pleitte drs. B. Goudzwaard in A.R.-Staatkunde 1962 "Economische politiek als beginselpolitiek" voor een reformatie van onder ons gangbare ideeën en begrippen als vrijheid, gerechtigheid, algemeen belang enz.

Goudzwaard laat daarbij zien, dat met name de christelijke vrijheidsgedachte een andere is dan de socialistische of liberale.

Christelijke vrijheid is gebonden aan Gods bepaling over ons leven, die in ons aller roeping tot Zijn dienst en daarmee ook tot de dienst van de naaste tot uitdrukking komt.

Christelijke vrijheid, aldus Goudzwaard, betekent de gelegenheid hebben ongehinderd de van God gegeven roeping te vervullen, in welke roeping de eis van het respect voor de medemens als medegeroepene besloten ligt.

Wat Goudzwaard hier uitwerkt voor vrijheid, geldt evenzeer voor normen als gerechtigheid en barmhartigheid.

Vanuit dit uitgangspunt is de vraag of christelijke politiek mogelijk is, niet moeilijk te beantwoorden.

De schrijvers van de discussiebijdrage hebben het zich echter moeilijk gemaakt, daar ze een onjuist uitgangspunt hebben genomen en op dat verkeerde spoor ook verder doorgaan.

Zo stelt men dat in deze tijd alle politieke problemen draaien rond de hedendaagse mens in zijn verhouding tot zijn medemens.

Zou het niet veeleer zo zijn, dat alle politieke problemen draaien rond onze verhouding tot **God** en dat we daarom zo verschrikkelijk zitten te knoeien met onze verhouding tot onze medemens?

Het is begrijpelijk, dat de schrijvers met dit uitgangspunt er moeite mee hebben duidelijk te maken, waarom ze **nog** antirevolutionair zijn.

De taak van de overheid

De schrijvers trachten aan te geven wat nu de geheel eigen bijdrage is, die de christen in de politiek kan leveren.

Welke is die bijdrage?

De christen, zo stellen zij, heeft in het ge-

loof zicht op de toekomst van de mens en de menselijke samenleving: een nieuwe aarde waar vrede en gerechtigheid woont. Vanuit deze toekomst ziet hij terug naar het heden. Zijn taak is daarin te werken aan de ontwikkeling van de nieuwe aarde. Zijn bijdrage aan de politiek zal dan ook moeten zijn het stellen van de komst van die maatschappij waarin vrede en gerechtigheid voor allen is, als uiteindelijk doel van de politiek.

Op deze beschouwing valt nog al wat af te dingen.

Wanneer de Schrift ons spreekt over het rijk van God, de nieuwe aarde, waar gerechtigheid zal wonen, dan gaat het niet over een samenleving, die wij in deze tijd zullen ontwikkelen. Dan gaat het over het herschepend werk van God. Dat rijk van God is nu al komende, in zover God nu bezig is zijn gemeente te vergaderen. Dat rijk van vrede en gerechtigheid komt ten volle in de eeuwigheid.

De zes gaan echter dat vreedelijk seculariseren, in het horizontale vlak trekken. Ze denken aan een samenleving op de tegenwoordige aarde.

Voor marxisten vroeger een gewone gedachte, voor christenen inderdaad nog al revolutionair gedacht.

In hun inleiding verklaarden de schrijvers, dat ze meer dan vroegere christenen op het hiernumaals waren gericht. Maar gaat men nu niet over tot een ongeoorloofde secularisatie van hetgeen de Schrift ons voorhoudt voor de toekomstige eeuw?

Ook de beschouwing over de politieke taak als het stellen van de komst van die maatschappij, waarin vrede en gerechtigheid woont is niet bevredigend.

Natuurlijk moeten we ook in de politiek streven naar vrede en gerechtigheid. Dat is bepaald niet een nieuwe gedachte.

Bij de schrijvers ontbreekt echter een nadere omschrijving en precisering van die overheidstaak. En dat is juist voor een christelijke bijdrage aan de politiek van wezenlijk belang.

Men brengt die overheidstaak onder de noemer van de naastenliefde.

De schrijvers geven de indruk, dat ze hier bezweken zijn voor een socialistisch ideaal, de overheid, die in moderne vorm naastenliefde bewijst. Daarmee wordt echter het rechtskarakter van de overheid miskent.

De staat is geen liefdesgemeenschap.

Liefde is grenzeloos. Bij de overheid is die grenzeloosheid een gevaar.

Wanneer men de zwaardmacht van de overheid met de mantel der liefde omhangt, is er aan de staatsbemoedening geen grens. Dan zal die liefde denatureren tot apenliefde, de liefde die haar jongen doodddrukt.

Dat is wat Groen noemde de revolutie die haar kinderen verslindt.

Wanneer men de naastenliefde aanvaardt als leidinggevend beginsel voor de overheid zet men de deur wijd open voor de totalitaire staat.

Naar de Schrift is de overheidsmacht gekwalificeerd door het specifieke recht, waar de zwaardmacht van Rom. 13 achter staat. Het is begrijpelijk dat de zes met Rom. 13 nog al overhoop liggen. Men stelt, dat gezag een kenmerk is van relatie tussen mensen en groepen en derhalve geen goddelijke oorsprong heeft. Gezag is door machtsonderworpen erkende en aanvaarde macht.

Een beroep op Rom. 13 ter verdediging van bestaande macht heeft een ideologiserend effect, wanneer daarmee getracht wordt erkenning en aanvaarding door machtsonderworpenen uit te sluiten.

Gezag heeft volgens hen slechts een functionele betekenis. Dat betekent, dat gezag inhoudt vrijwillige erkenning van macht op basis van instemming.

De schrijvers willen revolutionair te werk gaan. Daarin zijn ze metterdaad geslaagd. Hun gedachten over het gezag mogen voor liberalen en socialisten gemeengoed zijn, voor

een antirevolutionair zijn ze revolutionair.

Waarom komt bij deze gedachte echter het specifiek christelijke uit?

Secularisatie

De schrijvers wilden de band tussen evangelie en politiek enger maken.

Waarom komt dat nu uit?

Men gaat voorbij aan hetgeen de Schrift ons zegt over het gezag, en de oorsprong daarvan. De verticale verbindingen worden doorgesneden. Men zoekt het in het horizontale vlak.

Waar zit nu die nauwere band met het Evangelie?

Hetzelfde geldt van hun beschouwingen over eigendom. Dat is voor hen de dienst aan mens en samenleving.

Ook in deze omschrijving ontbreekt de verticale band, het rentmeesterschap tegenover God.

Nu is het waar, dat met een beroep op dat rentmeesterschap wel vaak voorbijgezien

wordt, de dienst aan de medemens. Wanneer men echter de verantwoording tegenover God naar de achtergrond schuift, zal men nooit een goed zicht op het eigendomsvraagstuk krijgen.

Wanneer ik de zes goed begrepen heb, streven ze over de hele linie naar secularisatie en dan in die zin, dat ze de verticale verbindingen op de achtergrond dringen, indien ze deze al niet doorsnijden. Zo krijgen we dan gesecculariseerde liefde, vrede en barmhartigheid, een gesecculariseerde overheidstaak, gesecculariseerde eigendomsverhoudingen.

Ja zelfs het rijk Gods wordt gesecculariseerd.

Het draait om de mens en de menselijke verhoudingen.

Op deze wijze zal men nooit de mogelijkheid van christelijke politiek en de noodzaak van een christelijke partij kunnen aantonen.

De zes stellen, dat ze **nog** antirevolutionair zijn.

Maar zijn ze nog wel antirevolutionair?

Aantekeningen bij de kerkenordening

XXIII

Het Kerkelijk huwelijk (2)

Wanneer de kerken zich nooit met het sluiten van huwelijken hadden bemoeid, hadden ze zich heel wat moeilijkheden bespaard en zouden zij heel wat fouten niet hebben gemaakt die ze nu wel gemaakt hebben.

Niets doen is wel gemakkelijk maar niets doen kan ook een fout zijn. De Gereformeerde Kerken hebben het wat het kerkelijk huwelijk betreft nu gemakkelijker dan omstreeks 1600. Slechts een heel klein deel van de bevolking van het land behoort tot de Gereformeerde Kerken. Bijgevolg is het maar een heel klein deel van de bevolking van het land dat in deze kerken het kerkelijk huwelijk vraagt. Door de invoering van de burgerlijke stand en de wettelijke verplichting van het burgerlijk huwelijk gaat elk bruidspaar naar het raadhuis om te trouwen en ieder vindt dat vanzelfsprekend. En niemand twijfelt aan de wettigheid van een huwelijk dat alleen burgerlijk en niet kerkelijk gesloten is. Zelfs de Roomsden durven de strenge gevolgtrekking niet te maken dat een burgerlijk huwelijk geen huwelijk is. En wanneer de ene kerk wat straf is in het stellen van voorwaarden voor het kerkelijk huwelijk, er zijn kerken genoeg waar men minder straf is en waarvan de deuren wijd openstaan. Indien de ene weigert, de ander wil het graag doen, men kan overal terecht.

Er zijn er die de kerk het recht betwisten om huwelijken te bevestigen. Ze zeggen dat het bevestigen van huwelijken het recht der overheid is en niet van de kerk. Overal is wat vóór te zeggen en ook wat tegen. Mij dunkt dat men op dezelfde gronden waarop men de kerk het recht betwist om huwelijken te bevestigen, dit recht ook aan de overheid betwisten kan, waar haalt de overheid het recht vandaan om huwelijken te bevestigen? En waar haalt zij het recht vandaan om elk huwelijk dat niet door haar gesloten is onwettig te verklaren, ja zelfs elk bevestigen van een huwelijk dat niet door haar tevoren bevestigd is te verbieden? Men zegt dat de overheid moet waken voor de eerbaarheid en dat is zeker waar, maar moet de kerk, moeten de opzieners der gemeente dat niet? En zijn er in landen waar de overheid het huwelijk niet voltrekt geen wettige huwelijken? Er zijn streken waar het huwelijk gesloten wordt in de kring van de familie zonder de hulp van kerk of staat. Zijn dat geen wettige huwelijken? Het huwelijk is veel meer een familiezaak dan een staatszaak. De staat heeft er groot belang bij dat het met de huwelijken in orde is, maar niet alle zaken waar de staat groot belang bij heeft zijn staatszaken. Wat trekt de staat al niet aan zich? 't Is goed dat er een burgerlijke stand is waar ook de huwelijken worden geregistreerd maar dat zou ook wel kunnen gebeuren zonder dat de ambtenaar van de burgerlijke stand het huwelijk voltrekt. Geboorte en overlijden registreert hij ook naar de inlichtingen die hij daarover krijgt. De overheid kan haar voorwaarden stellen waarop zij een huwelijk als wettig erkennen en registreren wil, maar daaruit volgt niet dat een huwe-

lijk geen huwelijk is indien het niet door de ambtenaar van de burgerlijke stand is voltrokken. Het huwelijk is zo oud als de wereld en de burgerlijke stand is nog piepjong. Er zijn nog heel wat landstreken waar geen burgerlijke stand is maar huwelijken zijn er aan de orde van de dag. En die huwelijken zijn ook wel wettig.

Het huwelijk is een zaak van twee mensen. Het nauwst daarbij betrokken is de familie. De gemeente is het huisgezin Gods en daarom lijkt het mij zo kwaad nog niet dat bruidegom en bruid, leden der gemeente, in de kerk komen om daar te trouwen. De Gereformeerde Kerk is geen volkskerk zoals omstreeks 1600.

De Schrift spreekt zich niet uit over de wijze waarop een huwelijk moet worden voltrokken en wie het moet doen. De Here laat blijkbaar elk volk daarbij zijn eigen wijze van doen. Laten we dat bedenken en niemand veroordelen die het anders doet dan wij het gewoon zijn. En als wij denken aan verandering of verbetering laten we dan eerst erover denken of verandering de moeite waard is. Ook een andere manier van doen zal haar gebreken hebben.

K. Doornbos

Men kan de overheid het recht, en vooral het alleen-recht, van het voltrekken van huwelijken betwisten. Maar daarmee is niet gezegd dat de overheid het niet **mag** doen. Waarom zouden een burger en een burgeres op hun trouwdag niet voor de ambtenaar van de burgerlijke stand verschijnen om hem zekerheid te geven aangaande hun huwelijk en hem de registratie ervan gemakkelijk te maken, en het tegelijk de overheid gemakkelijk te maken te waken voor de eerbaarheid? Het kan zeker ook wel anders maar niet alle verandering is verbetering. De burgerlijke stand en de verplichting om voor het trouwen voor de ambtenaar van de burgerlijke stand te verschijnen heeft goed gewerkt.

Er zijn er die de kerk het recht betwisten om huwelijken te bevestigen. Indien de kerk dat recht voor zich opeiste, zoals het Roomse instituut dat eeuwenlang gedaan heeft, zou haar dat recht op goede gronden betwist kunnen worden. Wanneer een broeder en zuster daarom niet in de kerk willen trouwen moet men ze daarover niet lastig vallen en ze nog minder met art. 70 van de kerkenordening in de hand willen dwingen tot het kerkelijke huwelijk. Maar zij die bezwaren hebben tegen het kerkelijk huwelijk moeten bedenken dat er ook vóór het kerkelijk huwelijk wel wat te zeggen is en niet haastig zijn met het oordeel over wie er anders over denken. Waarom zullen een broeder en een zuster op hun trouwdag niet in de kerk komen om er in het openbaar getuigenis van te geven dat zij de heilige huwelijke staat in de naam Gods beginnen en die zalig tot Gods lof willen voleindigen, en het daardoor de opzieners der gemeente gemakkelijk maken te waken over de eerbaarheid in de

Redactieleden:

Ds. H. AMELINK, Dr. J. BOSCH,
P. GROEN, Prof. Dr. H. J. JAGER, Drs.
J. G. VAN OORD, Dr. P. G. SMELIK,
Prof. C. VEENHOF, Ds. G. VISEE

Adres van de Redactie:

Ds. H. Amelink, Waal 5, Langerak (Z.-H.)

Geref. Persvereniging „Opbouw“:

adres secretaris en penningmeester:
Van Lynden van Sandenburglaan 16,
Utrecht. Telef. 030-711450. Giro 448367.

Administratie abonnementen:

Drukkerij Steenberg,
Slotlaan 220, Zeist. Telef. 03404-12452

Abonnementenprijs

f 12.— per jaar (bij vooruitbetaling)
Zeist. Giro 233117.
Advertentieprijs 20 ct. per mm
Familieberichten 15 ct. per mm

De redactie verzoekt u dringend bij eventuele correspondentie te letten op het nieuwe adres.

gemeente? Dat daarbij aan bruidegom en bruid enige vragen worden gesteld spreekt toch vanzelf, evenals het vanzelf spreekt dat zij deze vragen bevestigend beantwoorden. Hoe zou men anders hun getuigenis kunnen horen?

Art. 70 van de kerkenordening zegt dat het huwelijk bevestigd zal worden volgens het formulier daarvan zijnde. Dat formulier is oud, het telt vierhonderd jaren. Dat mag niet hinderen, het huwelijk is nog veel ouder en hoewel altijd weer nieuw toch altijd weer gelijk. Het huwelijksformulier is Duitse import. Dat mag ook niet hinderen, de catechismus komt ook uit Duitsland en dat is een knap stuk werk, in vierhonderd jaar niet overtroffen. Dat kan ik van het huwelijksformulier niet zeggen, ik vind het maar middelmatig werk, wel bruikbaar maar daar is het dan ook mee gezegd.

Er is in onze eeuw wel wat aan dat formulier gedokterd. 't Is ook eens een keer iets gewijzigd. Er is ter synode wel eens een concept geweest van een nieuw huwelijksformulier. 't Is bij een concept gebleven. Er is op een van de synoden wel eens aangedrongen op uitbreiding van het huwelijksformulier omdat er dingen niet in worden gezegd die met het oog op het huwelijk van belang zijn. Ik hoop dat we daarvoor bewaard worden, het is al veel te lang. Als men een huwelijksformulier wil hebben waarin alles gezegd wordt wat met het oog op het huwelijk van belang is krijgt men een formulier zo lang dat men 's daags te voren wel met de voorlezing ervan mag beginnen en dan 's avonds kan zeggen: „Wordt vervolgd.“ Zijn onze broeders en zusters, de volwassenen, die tot onderscheid van jaren gekomen zijn, zo weinig onderlegd in de zaken die voor het huwelijk van belang zijn? Stel dan een huwelijkscatechisatie in voor de leden der gemeente die trouwplannen hebben. Maar kom ze niet aan met lesgeverij op een ogenblik dat voor lesgeverij wel het allerongeschiktst is, het ogenblik waarop een jonge man en een jonge vrouw de, soms lang gekoesterde, wens van hun hart verkrijgen en de handen ineen leggen. De vragen van het huwelijksformulier aan bruidegom en bruid zou ik willen houden, om het verlies van de rest zou ik niet treuren. Waarom het niet aan de dienaar des Woords overgelaten om bij die gelegenheid een gepast woord te spreken, die daartoe geroepen is meer dan een onpersoonlijke kerk die niemand zien kan en waaraan niemand vat kan krijgen? De kerk spreekt als de dienaar des Woords het Woord bedient en als de gelovigen waar ze ook gaan of staan met woord en levenswandel getuigenis geven van hun geloof.

Men kan zeggen dat het huwelijksformulier de eenheid in de vorm van huwelijksvoltrekking bewaart. Om dezelfde reden kan men roepen om eenheid in de trouwpreek. Nu preekt daarbij elke predikant op zijn manier. Die verscheidenheid vind ik niet erg. Moeten we in de kerk niet anders horen dan koekoek-één-zang?

Ik heb gezegd dat het huwelijksformulier wel bruikbaar is. Wie naar verandering staan moeten bedenken dat verandering soesa geeft en vooraf overwegen of verandering zo dringend nodig is dat ze de soesa waard is. Huwelijksvoltrekking kan op veel manieren. De manier waarop wij het doen, met raadhuis en kerk beide erbij, vind ik lang niet slecht. Het heeft er niet weinig toe bijgedragen het huwelijk in ere te houden.

Van Christus getuigen . . . vandaag

1) Hier volgt de tekst van een causerie, gehouden door Prof. Rookmaaker op de vergadering van de Persvereniging „Opbouw” op 6 mei jl. De tekst is via de bandrecorder opgenomen.

STELLING

1. Een christen is niet een „gewoon” mens, die nog iets bijzonders extra heeft. Christen-zijn is niet meer maar ook niet minder dan mens zijn in de volle zin des woords.

Ik dacht dat we voorop moesten stellen: Een christen zijn is niet een blauwe slaapmuts op hebben. En ook geen rooie sokken aan hebben en het is ook niet een feestneus opzetten; het is helemaal niets bijzonders. De wereld denkt vaak: „Kijk, daar heb je die mensen; hij is wel een aardige vent, zij is wel een aardige vrouw; maar, ja, zij zijn een beetje eigenaardig. Zo zondags gaan ze naar de kerk en voor tafel dan bidden zij; maar gelukkig merk je daar verder niet zo veel van.”

Dan zijn we gewone mensen met nog iets extraas. Een beetje vreemd, een beetje buitengewoon. Ik dacht dat het zo nu net precies niet was. Als we zó willen gaan getuigen, vanuit deze gedachte, dan kunnen we beter maar stoppen nog voordat we beginnen. Want een christen zijn is niet iets extraas, buiten het gewone mens-zijn om.

Het evangelie is er juist voor ons als gewone mensen. Het evangelie is er niet voor de ziel, voor de hemel, voor de toekomst, voor moeilijke dagen, maar het evangelie is voor alles. Vroeger, maar ook nu is dat nog wel geldig, spraken we over: „leven in het verbond.” Misschien kunnen wij beter zeggen: wandelen aan de hand van de levende Vader.

Daar hangt direkt mee samen dat het evangelie niet een mening is. Zoals onze buurman zegt: „Die man, het is wel een aardige man, maar hij heeft zo'n merkwaardige mening.” Het heeft niets met onze mening te maken. Het is ook geen uitvinding van onszelf; en ook niet van onze vaders; en ook niet van onze verre, verre vaders. Het is niet een mening naast andere meningen, maar het is de waarheid. En daarom moeten we, als we over deze dingen spreken, er altijd de nadruk op leggen dat alleen van belang is wat de Schrift zelf zegt.

Als ik met de bijbelclub bezig ben, met mensen die niet van de kerk zijn, dan zeg ik altijd: „Wat ik zeg, waar ik over praat, daar moet je naar luisteren, zolang ik uit de Schrift spreek. Maar zogauw ikzelf begin te praten, dan zeg je maar, ho meneer, ik vind het bijzonder interessant, maar hier heb ik toch wel vraagtekens bij en daar wil ik me in ieder geval niet aan gebonden achten. Wat die Schrift ons te vertellen heeft, daar wil ik meer van weten en dan een keuze maken.”

Ik dacht dat dat voorop moest staan. Het is niet onze mening waar het om gaat en we moeten dat heel duidelijk tegen anderen zeggen: „Het is niet mijn mening en ik mag het helemaal fout zeggen, dan controleer je me maar. En als jij uit de Schrift zegt dat ik het fout heb, dan conformeer ik me aan de Schrift en dan heb jij je niet aan mijn mening te conformeren.” Dat moet helemaal voorop staan.

STELLING

2. We moeten, als we van Christus getuigen, altijd rekening houden met wie we spreken . . . de joden een jood, de grieken een griek . . . , d.w.z. dat we de „wereld” van die ander ook moeten kennen. Daarom punt 3, 4 en 5.

Het tweede punt is, en dat is eigenlijk het belangrijkste punt, dat we voor de joden een jood en de grieken een griek moeten zijn.

Wij moeten goed begrijpen waar Paulus dan over spreekt als hij dit zegt. Hier zijn vaak een heleboel misverstanden over, waardoor de mensen een beetje kriegel worden: Ze zeggen dan: „Ja, voor de joden een jood en de grieken een griek”, dat betekent dus dat wij een compromis moeten sluiten. Dat we maar zo'n beetje met die anderen mee moeten gaan. Wij moeten maar net doen en net denken zoals hij, dan wil hij naar dat beetje extra van mij ook wel luisteren.” Maar ik dacht dat „de joden een jood en de grieken een griek zijn”, helemaal niets te maken heeft met een compromis, van maar doen alsof. Het is heel iets anders waar Paulus over spreekt en wat hij ook gedaan heeft; dat kunt u ook in zijn brieven vinden. Als Paulus spreekt tegen joden, dan spreekt hij anders dan als hij spreekt tegen heidenen, zoals op de Areopagus. Wat hij daar doet is aansluiten bij het probleem van die ander. Niet alle mensen zijn gelijk, en ieder heeft een andere geschiedenis achter zich, en nog allerlei andere zaken, die maken dat de een voor dit

en de ander voor dat geïnteresseerd is. Die instelling maakt een heleboel uit. Het spreekt natuurlijk ook vanzelf, dat wij moeten spreken in de taal van die ander. De mensen die naar het zendingsterrein gaan tegenwoordig, die leren eerst de taal van de mensen waar ze naartoe gaan; dat spreekt eigenlijk wel vanzelf. Maar we vergeten zo vaak dat als ik met mijn buurman ga praten, hij ook een eigen taal heeft. Hij spreekt dan gelukkig wel nederlands, in zoverre is het niet zo moeilijk, maar hij spreekt op allerlei manieren ook een eigen taal. En daar moeten wij op letten. Want evangelie uitdragen, over de Heiland spreken, is communicatie.

We zeggen zo gemakkelijk: „God zegt dit of dat.” Dan moet er onmiddellijk een lampje bij ons opgaan, van: wat zeg ik daar? Wat denkt de ander als ik het woordje „God” uitspreek? Is dat het hoogste wezen? Is dat de Natuur? Er zijn zo ontzaglijk veel goden in deze wereld.

Je vindt het woordje „god” in het oude en nieuwe testament meer dan eens helemaal niet gebruikt voor God, de Vader van de Here Jezus; de God van Abraham, Izaäk en Jacob. Daarom moeten wij de ander duidelijk maken, dat God waar wij over spreken, de God en Vader van Jezus Christus is. Nog kort geleden had ik een hele discussie over God.

En toen, op een goed moment, zei ik: „Wacht eens eventjes, nu begin ik te begrijpen waarom het gesprek zo moeilijk is; want we hebben het helemaal niet over hetzelfde.” Die ander had het over een andere god dan ik, en daarom zei ik: God is zus, en zei hij: nee, god is zo. En dan dacht ik dat hij het over dezelfde God had als ik en dat we het over de Schrift hadden, maar het was helemaal niet zo. We hadden het over verschillende goden. Daarom moeten wij heel duidelijk zijn en de taal spreken van de ander en ons indenken wat er van over komt bij die ander. Wat is hij, wie is hij en wat denkt hij.

Het is b.v. zo vanzelfsprekend, als u gereformeerd bent opgevoed, dat de mens zondig is; dat wij zondige mensen zijn; dat wij beperkte mensen zijn. Maar de ander is misschien helemaal niet van dien gevoelen. En als je het woordje „zonde” zegt, dan weet ik helemaal niet wat hij erbij denkt. Misschien iets heel stoffigs, en iets heel akeligs, maar waar helemaal niet die gedachte in zit die u er bij hebt. Ook moeten we oppassen, dat is een fout die wij soms vanzelf maken, dat wij niet, om heel duidelijk te zijn, komen met het abracadabra van een zin uit onze catechismus. Want dat is abracadabra voor die ander. Dat is iets volkomen vreemds. Dat is of daar een stukje middeleeuwen ineens naar voren komt, waarbij ieder woord en iedere zinswending en iedere gedachte volkomen dwaas is. Waar die ander niets mee kan doen. Daarom moeten we er goed op passen, dat als we spreken wij ons moeten aansluiten bij het probleem van die ander; bij zijn taal en ook bij zijn zeden en gewoonten. We moeten het de ander plezierig maken. Als die ander vindt, dat je dit of dat moet eten, of niet moet eten, dan doe je dat maar, want in die dingen zijn wij vrij.

Hier sluit bij aan dat we nooit moeten beginnen met secundaire zaken, zoals ik het zou willen noemen. B.v. over de zondagsheiliging, over de christelijke levenswandel, over de politiek, over de kerk, over de oecumene en over de christelijke school. Daar kunnen wij de ander niet voor winnen, tenzij hij eerst voor de Here gewonnen is. Want die dingen die ik zopas noemde, dat zijn op zijn best, ik wil hopen dat het zo is, vruchten van het geloof, en die vallen eenvoudig buiten de mogelijkheden van die ander en ze behoren ook niet tot zijn taal en zijn wereld. Laten wij daar dus niet over praten, want we winnen die ander niet voor onze zaak. Het evangelie uitdragen is geen reclame maken voor onze zaak, onze kerk, onze gemeenschap.

Als mensen zeggen: „Ja, maar in onze kerk is het zo moeilijk, en is het zo akelig, en zijn de toestanden zo slecht. Hoe kan ik nog van het evangelie getuigen?”; dan denk ik bij mijzelf: maar man, getuig je dan van de kerk en van de goedheid van je kerk, of getuig je juist van de Here Jezus, die ook voor de moeilijkheden van de kerk een oplossing heeft in zijn verlossing en in zijn liefde. Het gaat om Gods zaak. En het gaat om die mens en niet om onze heilige huizen.

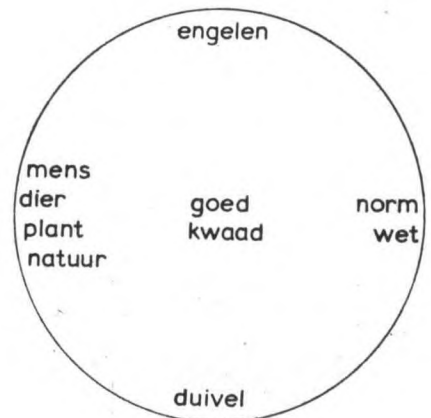
Ik heb zopas gezegd dat, als we voor de joden een jood en de grieken een griek, voor de humanist een humanist en voor de moderne mensen een moderne mens willen zijn, we in de eerste plaats het probleem moeten kennen waar die ander mee leeft. Daar heb ik twee punten over en dat is eigenlijk wel, dacht ik, de belangrijkste kern van mijn verhaal.

STELLING

3. Het wereldbeeld van de moderne mens is zeer beperkt:

het is ontstaan door een verregaand kortwieken van het bijbels wereldbeeld. Het wereldbeeld van de moderne mens is natuurwetenschappelijk bepaald . . . men zou het technocratisch kunnen noemen.

Het eerste is, dat het wereldbeeld van de mens van deze tijd radicaal anders is dan uw en mijn wereldbeeld.

Het oude wereldbeeld, en daar bedoel ik het wereldbeeld van de bijbel mee, ons wereldbeeld, dat ziet er als volgt uit: God drie-enig en de schepping; en in die schepping is een heleboel te onderscheiden: daar zijn engelen en duivelen, daar zijn mensen en dieren en planten en dingen, daar zijn normen en wetten. En als je spreekt van normen en wetten dan kun je ook spreken van goed en kwaad. Dat is eigenlijk heel in het kort het evangelie: God bemoeit zich met zijn schepping. Daarin is een geweldige verandering gekomen in de 18e eeuw, met de Verlichting. Die Verlichting is een heel merkwaardige geschiedenis.

Ik druk het graag zo uit: toen hebben de mensen God buiten de deur gezet. Het belangrijkste boek waarin u de Verlichting samengevat vindt en dat een geweldig propagandamiddel voor deze nieuwe visie op de wereld is, is de Encyclopedie van de Fransen, o.a. van Didero.

Als u daarin atheïsme opzoekt, dan vindt u dat atheïsme een heel kwalijke zaak is dat atheïsten wel in de gevangenis zouden moeten komen, zo niet erger. Maar als u dat boek verder inkijkt, dan is het u ook heel duidelijk dat deze stelling niet betekent dat God gekend moet worden in alle dingen; dat men Hem moet raadplegen.

Het heeft verstrekkende gevolgen dat God buiten de deur wordt gezet. We geven Hem een vriendelijk klopje op de schouder en we zeggen: „Als het heel moeilijk wordt dan halen we u wel binnen, b.v. bij vragen als: waar komt de wereld vandaan? Nu, die heeft God gemaakt. Dan mag u wel even binnenkomen, maar verder, als we echt over dingen gaan praten, hebben we u niet nodig.” Beter gezegd: dan is het heel lastig. Er zijn een heleboel mensen, die zeer merkwaardig zijn; ze leggen uit het verleden zo'n bijgelovig boek, de bijbel geheten, op tafel en ze zeggen dat daar toch een heleboel in staat voor vandaag; maar dat is dan toch op zijn best een mening. En als we als mensen bij elkaar zijn dan zullen wij het toch samen moeten doen met ons verstand, onze goede wil; samengevat: met ons redelijk, zedelijk menszijn.

Als God heel vriendelijk buiten de deur gezet wordt, als er een kruisje door God wordt gezet, wat gaat er dan gebeuren? Dan gaat er een heleboel gebeuren. Wat er gaat verdwijnen dat zijn dan natuurlijk ook de engelen, dat is een stukje bijgeloof, dat geloof geen zinnig mens. Want het is toch heel duidelijk, wij kunnen als mensen samen nergens van uit gaan, tenzij wij zeker weten dat het zo is. We moeten die dingen kunnen bewijzen en heeft u ooit een engel gezien? Zo niet, praat er dan niet over, het is een stukje bijgeloof. En de duivelen natuurlijk ook; wie weet nu iets van duivelen af, dat is ook al zo'n soort boeman, die hebben ze vroeger . . . .

Dit zijn geen onschuldige zaken, dit grijpt verschrikkelijk diep. Eén van de heel diepe en moeilijke punten die er direkt tevoorschijn komen, is dan: Wat is nu een norm, bestaat er nog wel zo iets?

Waarom zouden we niet stelen? Vroeger, voor de Verlichting, had men gezegd: God heeft in zijn woord gezegd dat de mens zijn naaste zou liefhebben en Hij heeft dat in zijn wet verduidelijkt door te zeggen dat we niet zullen stelen, en daarom mogen wij niet stelen. Dat is klaar en duidelijk. Maar nee, zegt de mens van nu, dat is een interessant verhaaltje, dat hebben de mensen vroeger bedacht, maar het moet toch anders zijn. En zo heeft de moderne mens dit gesteld: Kijk,

vroeger, heel lang, lang geleden, in de primitieve tijd, toen de mens pas begon, toen deed iedereen maar wat hij wilde. En u weet wel, als je met een heleboel mensen bij elkaar bent, en iedereen steelt maar, dan kun je tenslotte niets meer doen. Iedereen zit naar zijn spulletjes te kijken, en dat is bijzonder vervelend, zo kunnen wij niet werken. Als je eventjes van huis moet, dan moet je niet het gevoel hebben van, als ik thuis kom dan is er niets meer. Dus we spreken af, dat wij voortaan zullen zeggen: Je mag niet stelen. Wil iemand dan deze gezamenlijke afspraak overtreden, dan zetten wij hem in de gevangenis.

Wij moeten goed begrijpen dat dit tegelijkertijd betekent, dat in feite de norm niet meer bestaat. Want morgen is er een nieuwe situatie en dan kan het misschien wel nuttig zijn om te stelen. Het is hier louter een gezamenlijk nut, dat bepalend is. In feite gaan die normen een beetje weg en verdwijnen goed en kwaad. Want stelen is niet kwaad, maar stelen is alleen maar iets dan niet prettig is voor de gemeenschap. En daarom doen we het dus niet. Dit „geloof” was het werk, het denken, het leven van in feite een kleine groep uit de 18e eeuw, die een geweldige invloed heeft gehad. Het heeft zich in de 19e eeuw langzamerhand over Europa verbreid. Van de hoogte van filosofen en geleerden is het naar beneden doorsijpeld. En vandaag in 1967, is het zo dat u het kunt horen in de populaire muziek, dat het in de gewone boekjes staat, het is overal. De 19e eeuw heeft er aan gewerkt om door te denken wat het allemaal betekent waar ik nu over spreek. En dan zien wij b.v. dat men gaat zeggen: Wat is dat nu eigenlijk, de mens?

In diezelfde encyclopedie staat de heel brutale, gedurfde en onbewezen stelling dat tenslotte de mens, het dier, de plant en de steen precies hetzelfde zijn. Wie zou willen uitmaken dat er een wezenlijk verschil tussen zit; het is toch eigenlijk precies hetzelfde! Wie zegt dat het één hoger is dan het andere? Men heeft twee eeuwen lang heel hard gewerkt om deze stelling te bewijzen, en vandaag zijn we zover. Er is „bewezen” dat een atoom precies hetzelfde is als de mens. Via een heel ingewikkelde evolutie is tenslotte de mens gelijk aan het atoom en het atoom gelijk aan de mens; er is geen verschil. Op vele wijzen is men bezigt geweest om eigenlijk die mens van zijn menselijkheid te beroven, en uiteindelijk is er alleen dit maar overgebleven: de Natuur, met een hoofdletter; de Natuurwetten.

Het is ook zo logisch: als God er niet meer is, en als je vastheid niet meer in zijn woord is, in zijn openbaring, waar zou de mens dan vastheid willen zoeken? De mens is mens en wil vastheid. En dan zegt hij (en dat hoort helemaal bij die Verlichting): Dat zit zo. Als ik heel hard tegen een tafel of loop dan doe ik me pijn. Dat is heel zeker. Of ik nu vrijgemaakt ben of een hindoe, of ik nu een atheïst ben of een liberaal, of wat ook, ik zou me altijd pijn doen. Daar hebben we houvast aan, daar gaan we dus vanuit. Zo kunnen we begrijpen, uit dit simpele voorbeeld, dat de natuurwetenschap in feite de waarheid bepaalt.

Zo ging de mens de wereld naar zijn hand zetten; de mens ging de economie zo bekijken en de sociologie. Wij zitten allemaal in een soort statistiek en daar kunnen wij wetten aan ontlenuen en door die wetten kunnen we een grote massa bespelen. Het is heel griezelig als je bedenkt wat dat in een dictatuur zou kunnen worden; daar zijn de mensen ook wel een beetje bang voor. Wij worden allemaal bepaald door een natuurwetmatige bepaaldheid; uiteindelijk net als het atoom. De psychologie is ook een van die wetenschappen. Het grote en bijzondere van Freud is, dat hij, (en ik zeg het nu allemaal een beetje cru) heeft gezegd: Mens-zijn? Liefde? Wat is dat allemaal? Heb je ooit liefde gezien? Weet je wat liefde is? Ik heb wel gezien dat beesten om het voortbestaan van dat geslacht seksuele driften hebben; dat heeft de natuur zo gemaakt; en met de mens is het niet anders. Freud had er allemaal mooie woorden voor, zoals libido. Freud zei dat de mens deze zaken als een soort energie in zich heeft en dat dan sublimiert; en zo is daar dan liefde en kunst en al deze grote menselijke bezigheden.

Wij moeten het eigenlijk maar goed vertalen, nl. liefde betekent krolheid, en heel de rest is facade. Wij moeten goed begrijpen dat dit tegelijkertijd betekent dat de mens dood is, en dat de mens in een geweldig probleem geraakt is. Wij kunnen dat zien in het verhaaltje dat werkelijk gebeurd is en misschien honderden keren gebeurd is.

Het gaat over twee Parijse jongelui, van de rive gauche, existentialisten. Maar waarom zou het niet in Amsterdam kunnen zijn, of in Utrecht of in Lutjebroek, of waar dan ook in deze wereld; want deze dingen hebben zich heel duidelijk verspreid in zeer korte tijd, vooral na deze oorlog. Het probleem is dit: daar zitten een jongen en een meisje naast elkaar en ze huilen. Wat is hun probleem? Het probleem is dat ze van elkaar houden. Maar waarom huilen ze dan? Mogen ze niet bij elkaar in bed kruipen, vindt papa of mama dat niet goed? Maar dat is helemaal geen probleem; de jongen heeft al vele malen met de nodige meisjes in bed gelegen en het meisje idem dito. Dat

is geen probleem; wie praat er nu over sex? Dat is toch het meest gewone dat er is. Maar het probleem is dit, dat ze niet met elkaar in bed willen kruipen, omdat ze van elkaar houden. En u moet zich eens goed indenken dat als dat meisje tegen die jongen zou willen zeggen: Ik houd van je; dan zou ze bij de helft van die zin stoppen, ze kan die zin niet uitspreken, want dan zou ze liegen; en ze houdt van die jongen en dus wil ze niet liegen. Ze kan niet zeggen: Ik houd van je; want dat betekent eigenlijk niets anders dan: Ik ben krols. Maar ze is helemaal niet krols, daarom is het een leugen. Ze kan niet zeggen: Ik heb je lief, want liefde bestaat niet. Dat is een heel akelig levensprobleem en we zien waar deze gedachtengang toe leidt.

Ik wilde het nog even iets anders vertellen.

Hoe komt het eigenlijk dat die natuurwetenschap in de 18e eeuw de kans krijgt om zich te ontwikkelen? De natuurwetenschap ontstond als vrucht van de reformatie, als vrucht van het christelijk geloof. Ik kan het heel eenvoudig zo uitleggen: Vroeger, heel lang geleden, in de tijden van Wodan, Thor en Jupiter, was het zo, dat de bliksem de toorn van Thor was. Als de bliksem van Thor is, dan ga ik als het bliksemt niet zeggen: wat een merkwaardig verschijnsel; ik zal dat eens gaan onderzoeken. Je zou wel oppassen, want als je er te dicht bij komt, dan zou het kunnen zijn dat de toorn van Thor je raakt. Het is dus zo, dat zien wij ook in de griekse geschiedenissen, dat we eigenlijk niet aan deze dingen mogen komen, want de goden hebben ze zo besteld. We kunnen deze dingen niet allemaal onderzoeken, want je gaat geheimen onderzoeken die niet aan stervelingen gegeven zijn. Dat vindt u ook steeds in het griekse drama. Zijn hoogmoed wordt gebroken als de mens probeert achter het geheim van de goden te komen.

Maar dan komt het christendom in deze wereld (Paulus op de Arcopagus en wat daarna volgt) en de predikers hiervan zeggen: „Mensen, sla het bijbeltje op. Ik zal je voorlezen, Genesis 1: „In de beginne schiep God de hemel en de aarde. En er is niets op

H. R. Rookmaker

deze aarde wat niet een schepsel des Heren is. Er is niets wat zelfstandig is. Er is niets wat goddelijk is. Het is allemaal het werk des Heren: dieren, planten, mensen.” En nu kijk ik naar de bliksem en ik zeg: „Interessant verschijnsel, wat heeft God de wereld toch groot gemaakt; laten wij eens kijken hoe het in elkaar zit.” De natuurwetenschap ontstaat dan ook juist in de gebieden van de reformatie. In Amsterdam kijkt Leeuwenhoek door een microscoop. Hij ziet dat een waterdruppel niet maar een leeg ding is, maar dat daar een heleboel kleine beestjes in zitten. En dan zijn zijn eerste woorden: „Hoe groot is Gods schepping. Wij dachten dat we er wat van wisten, maar we ontdekken een nieuwe wereld.”

Dat is een nieuwe vrijheid die het christendom heeft geschonken. Die wereld, die door de reformatie wordt opgelegd, dat is de wereld en dat is de methode van de natuurwetenschap, die werkt volgens causaliteit, volgens oorzaak en gevolg. Als ik een krijtje weggooi en het komt tegen iemands gezicht, ook al zou hij zitten slapen, dan denkt hij niet: o, dat komt nergens vandaan. Nee, hij zegt, er is een oorzaak, het komt ergens vandaan. Waar is het vandaan? Er is niets wat geen oorzaak heeft. Als hier opeens iets zou neervallen, hier door dit glazen dak, dan zegt niemand: dat komt nu uit de hemel vallen, in die letterlijke zin als b.v. de Mohammedanen dat gezegd hebben van die steen, de Kaaba. Nee, wij zouden zeggen, dat is een meteor, of iets anders. Wij gaan onmiddellijk zoeken wat de oorzaak is; en dat is onze vrijheid. Maar naast het feit van oorzaak en gevolg, kunnen God en wijzelf als mensen, werken in die causaliteit; daarom is dat wereldbeeld open. De Here Jezus kan op het water wandelen, omdat de Schepper van hemel en aarde de vrijheid heeft om met zijn wereld iets anders te doen dan gewoonlijk gebeurt. De Here kan het laten regenen en Hij kan de regen inhouden. Dat kent u allemaal, het staat in de psalmen.

Het wereldbeeld is open, het heeft ook zin om te bidden en te vragen: Here, laat het toch regenen. Of zoals Elia zegt: Here, laat het toch niet regenen.

Als het wereldbeeld open is, dan heeft het ook zin om te vragen: Here, mijn buurman, of die mensen in Amerika, die het zo moeilijk hebben, die mensen, die speciale mensen, wilt U ze helpen? Ze hebben het moeilijk, ze hebben te weinig geld, of ze hebben te veel geld, of ze hebben dit of dat. Dan kunnen wij iets vragen, want God kan werken in deze wereld. En nu is er in de 18e eeuw in feite dit gebeurd: ze hebben dat open doosje dicht gedaan. God is er niet meer. Er is alleen maar causaliteit en alles is bepaald door de causaliteit. Alles is bepaald door deze dingen die je

wetmatig kunt onderzoeken.

Waarom doen we iets? Omdat we zo geboren zijn; dat karakter hebben; van dat geslacht komen; omdat we in die omgeving leven.

Als een kindje geboren wordt, dan gaan daar omheen staan een dokter, een pedagoog, een psycholoog en nog een paar van dat soort heren. En dan zegt de medicus (dat kan hij vandaag nog niet zeggen, maar over een jaar of wat, zegt hij het wel): „Ik kan u precies vertellen hoe deze jongen of dit meisje is. Ik heb de genen onderzocht, en ik heb ontdekt, dat het deze, deze en deze eigenschappen en kwaliteiten heeft.”

Dan zegt de psycholoog: „Ik weet dat het zich dan zus en zo verder zal ontwikkelen en dat karakter zal hebben.” De socioloog zal vertellen hoe zijn sociaal milieu is, enz. En dan zegt de econoom: „Ik weet dat de vooruitzichten van dit land in deze omstandigheden zó zijn.” De heren gaan een uurtje met elkaar praten en maken dan een horoscoop die veel beter is dan alle horoscopen bij elkaar; en ze weten precies hoe het leven van deze jongen of dat meisje zal zijn.

Stel dat het babytje het zou kunnen horen en begrijpen, wat zou hij doen? Ik dacht dat hij dit zou zeggen: „Ik pleeg zelfmoord. Het heeft helemaal geen zin om te leven. Waarom zou ik door al die moeiten heen gaan als het allemaal toch al vast ligt? Als het allemaal toch al bepaald is? Als er helemaal geen vrijheid is? Als ik niets anders ben, (en dat is een typisch 20e eeuwse beeld) dan een radertje in een machine. Het betekent dat de mens in dit beeld zijn vrijheid kwijt is. De mens is dood. Nu moet u goed begrijpen, dat het niets nieuws is, iedereen weet het en praat erover en we proberen er uit te springen om onze vrijheid, onze menselijkheid, op de én of andere manier weg te zetten; dat is typisch rationeel. Maar de moderne mens spreekt ook over geloof, de moderne mens is zelf een mysticus; hij wil graag dat mens-zijn vinden, ergens waar je er niet meer over spreken kan, waar je niet meer uit kunt leggen. Het echte, het wezenlijke mens-zijn is ergens mystiek. En dan moeten wij oppassen, dat als wij over geloof gaan praten, dat de moderne mensen niet denken dat wij het hiéover hebben; want dat betekent gewoon dat je spreekt vanuit de feitelijke werkelijkheid, waarin je toch maar gevat bent. Dat is het eerste punt: dat het wereldbeeld van de mens van tegenwoordig radicaal anders is, het is niet groter, het is heel arm. Het zijn alleen maar die natuurwetten die gezag hebben. Ze hebben veel ontdekt, maar ze zijn de mens kwijtgeraakt; de mens is dood.

STELLING

4. Er zijn in onze tijd ook vele niet-moderne mensen. Men zou die burgerlijk kunnen noemen. Zij leven het normale leven, maar zonder basis.

Daarnaast zijn er nog heel andere mensen in deze wereld, en dat zijn de burgerlijke mensen. Mensen die helemaal niet toe zijn aan dit soort problemen, of er misschien wel aan toe zijn, maar toch erlangs leven. Ik heb er veel over nagedacht wat een burgerlijk mens eigenlijk is, en ik zou deze definitie willen geven: Een burgerlijk mens is een gewoon mens, die heel gewoon leeft, heel normaal is, maar zonder basis. Om dat cru te vertellen (maar zo cru is het): Waarom pleegt mijnheer Pietersen geen overspel? Hij doet dat hierom niet: omdat hij weet dat er een kans is dat het ontdekt zal worden. En hoe zal het dan met zijn baan gaan en met zijn pensioen, en met zijn auto, en wat zullen de burens er van zeggen. En als dan de zoon des huizes naar de kapper moet om „wat zullen de burens er van zeggen” en hij een net pak aanmoet om de burens, als de burens de norm van het leven zijn, dan kunnen wij toch zo goed begrijpen (ik kom daar straks nog even op terug) dat die jongen op een goed moment zegt: „Ik laat mijn haren groeien. Ik trek een oud pak aan en ik kruip met de dochter van mijn buurvrouw in bed.”

Dat is het protest dat onmiddellijk groeit tegen die akelige houding die er in onze wereld zo veel is. Het protest tegen dat pragmatisme, dat gericht zijn op het nut. Dan is de enige norm het nut; het nut om tot geluk te komen; het menselijk geluk daar gaat het om. Maar er is dan geen wezenlijke norm, die was allang weg.

Er is alleen de vraag maar: hoe krijg ik geluk, hoe gaat het me goed.

Deze burgerlijke mensen hebben een heel normaal leven, ze trouwen, krijgen wat kinderen, gaan met vakantie, krijgen na 20 jaar trouwe dienst een lintje, gaan met hun 65e jaar met pensioen, daarna nog een paar jaar en dan het oude mannetjeshuis en dan het graf. Zo is dan het mensenleven. Heel normaal, maar er is ook niets meer dan dit. En dit moeten wij er bij zeggen: Christenen, ik moet misschien wel eens denken, wij christenen, wij zijn vaak ook zo, wij leven precies zo. En we zien dan dat het protest waar ik op doelde, ook heel vaak tegen de christenen is gericht. Het heeft een dubbele reden dat de christenen

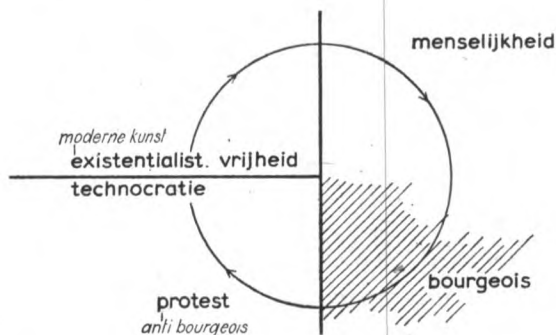
hier aangeklaagd worden: ten eerste, omdat ze zo zijn, en ten tweede, omdat ze geen antwoord hebben gegeven op deze situatie, omdat zij niet protesteren.

Luistert u maar eens naar het liedje Eleanor Rigby van de Beatles. Eleanor Rigby is een meisje, ze stopt de sokken van de dominee. Ze gaat dood en dan begraaft de dominee haar en hij wast zijn handen, „nobody was saved”; er werd niemand door gered, of bereikt door het evangelie. „Nobody was saved, all this lonely people.” Al deze eenzame mensen, dat gaat het aan voorbij. Eleanor Rigby gaat dood en er was niemand die het interesseerde, de dominee ook niet. Al die eenzame mensen; over die mensen gaat het als we gaan spreken over het evangelie in deze wereld. Die mensen protesteren omdat wij onze mond houden, omdat wij niets te zeggen hebben, en zo kom ik op het volgende punt.

STELLING

5. Ieder mens zoekt menselijkheid en waarheid. En ieder mens leeft in dezelfde wereld als christen... d.w.z. in Gods schepping, als beeldrager Gods. Hier ligt het punt van contact tussen christen en de mens van onze tijd (3 en 4).

Die ander, die we bereiken willen, die mens zoekt naar menselijkheid en waarheid, daar is hij mens voor. Wij mogen nooit vergeten dat die ander mens is. Misschien zou hij het wel willen vergeten; hij heeft gezegd, de menselijkheid is niets en mijn liefde is maar krolsheid; maar het is niet waar. Het beste bewijs is dat die jongen en dat meisje waar ik het over had, huilden. Waarom huilden ze toch, er is toch geen liefde? Ja, er is wel liefde en ze kunnen hun menselijkheid niet kwijt; daarom huilden ze. Daar zit een stuk protest en een stuk wanhoop in; omdat ze niet als mensen kunnen leven en ze toch mensen zijn. Daarom, de mens is begerig naar waarheid en menselijkheid. De zonde kan de moderne mens niet verklaren, de zonde is iets heel gek in deze wereld. Maar die mens kent ze wel, en weet ook dat dat de dood met zich mee brengt. De moderne mens zegt niet meer: „Wij zullen met onze wijsheid wel een betere wereld scheppen.” Nee, ze zijn veel wijzer geworden. Die moderne mensen zeggen: „Met onze wijsheid hebben wij een rot-wereld gemaakt. Wij hebben alles kapot gemaakt.” Maar ondanks dat ze dat weten, bekeren zij zich niet. Dat is het wonder, het merkwaardige. (Wonder in die zin, dat wij het niet kunnen begrijpen.) Het is de waarheid in verschrikkelijke zin. Het is waar in onze gewone werkelijkheid dat de mens de werkelijkheid kent, Gods werkelijkheid, maar het niet weet. Zoals die jongen en dat meisje, die wisten dat ze van elkaar hielden, maar het was kapot gemaakt; door anderen in dit geval. Leest u maar in de moderne boeken en kijkt u maar naar de films, het is altijd weer die zonde, die de verschrikking met zich mee brengt; het is een schreeuw van ellende.

Tegen de burgerlijkheid, daar wordt tegen geprotesteerd, met zijn Victoriaans moralisme soms. Dan protesteren ze zoals b.v. in het liedje over Eleanor Rigby om ons te brengen in de echte wereld: kijk toch mensen, u bent niet anders dan een steen, u bent niet anders dan een radertje in een machine, een nummertje in de computer, dat is de werkelijkheid. Dacht je dat je normaal leven kan zoals je dat doet? Dacht je werkelijk dat je die verouderde moraal kon handhaven? En dat je daar vastheid in kon vinden? Scheit toch uit, de natuurwetenschap, de wetenschap heeft allang bewezen... daar komt het protest. Maar het protest ontdekt dan al heel gauw dat het iets heel verschrikkelijks is als de mens niets anders is dan een natuurding. En daarom zegt de mens: we moeten onze vrijheid hebben; we moeten onze menselijkheid terugvinden, we moeten weten. Maar niemand kan zeggen wat waar is, want de enige waarheid is in feite deze waarheid van dat natuurwetenschappelijke, want dat kan je bewijzen.

De moderne mens protesteert hiertegen. Want hij wil zijn menselijkheid ergens pakken, en dan ontdekt hij al gauw, dat dat kleine stukje vrijheid maar een snert beetje vrijheid is en maar een schijnvrijheid is. Die vrijheid, daar hebben we vandaag de dag iets voor gevonden, die kan je krijgen met LSD. Zo kan je op

natuurwetenschappelijke wijze, op technocratische wijze, een stukje mystieke ervaring krijgen.

Dat is niets nieuws. Aldous Huxley heeft het in zijn „Brave new world” al in de twintiger jaren geschreven: „We maken een wereld die mooi is maar onleefbaar voor ons mensen.” Vandaar dat wij LSD nodig hebben.

Waarom drijft die mens altijd zo door? Omdat hij mens is, daarom kan hij niet blijven staan, maar wil hij naar de menselijkheid, naar de echte menselijkheid toe. En ik dacht dat dat nu onze boodschap was: „De echte menselijkheid is te vinden in het evangelie.”

Heel vaak komen de mensen ook bijna zo ver, maar dan ontdekken ze tot hun schrik, dat die menselijkheid verburgerlijkt is. Daarom is het zo erg als je een verburgerlijkte christen tegenkomt. Die menselijkheid, dat is onze taak, onze roeping. Er is een zin in het leven, er komt een oordeel en we moeten onze naaste liefhebben. Onze zekerheid ligt niet in onszelf en niet in de natuur, maar die ligt in God. En daarom is het leven een avontuur aan de hand van God, die we kunnen bereiken door het gebed, en die dan antwoord geeft of soms ook op zich laat wachten. Die ons soms ergens naar toe brengt waar we niet willen.

Dacht U dat dat alleen maar vroeger kon, zoals Paulus geleefd heeft, en nu niet meer? We moeten de ander de consequenties van zijn eigen standpunt laten zien. Tonen dat hij zichzelf kwijt is, dat hij zijn menselijkheid kwijt is. En wij hebben geen enkele reden om zo tegen Hitler op te komen en tegen de communist of wat dan ook, omdat in de grond der zaak onze eigen stellingen precies hetzelfde zijn. Wij moeten doordringen tot deze dingen en de moderne mens confronteren met zijn eigen standpunt, en tegelijkertijd confronteren met de werkelijkheid. Vertel hem maar van die jongen en dat meisje en vraag hem maar: „Is er niet iets anders, is er niet een echte menselijkheid? En daar kan ik je van vertellen waar het vandaan komt; ik kan vertellen wat het is en het is zinnig. God geeft een antwoord op die vragen.”

STELLING

6. Wat betekent Christus?

- a. De wereld zegt: God is liefde en dus zal Hij niet oordelen en tegelijkertijd: deze wereld is slecht en verkeerd, want er is geen oordeel over het kwade. Ons antwoord: Christus komt ten oordeel. (Let op: het oordeel is ons niet gegeven.)
- b. De wereld zegt: deze wereld is slecht... zie oorlog, ziekte, rampen, dood... Ons antwoord: jazer, maar God kon deze verzeiking van zijn goede wereld ook niet verdragen, en daarom kwam Christus Jezus ter verlossing.
- c. De mens kan niet beter, is eindig en beperkt, zegt de wereld. Ons antwoord: het kwaad is niet dat de mens een schepsel is (en niet God), maar het ligt in zijn zondige aard. Maar christen-zijn betekent ook de verlossing hiervan: de mens is in zonde ontvangen en geboren en geneigd tot alle kwaad, tenzij hij van nieuws geboren is door de Heilige Geest.
- d. Verlossing door Jezus Christus betekent: dat de zonde vergeven wordt, maar nog meer, dat ook de macht van de zonde gebroken is, en dat de duivel en het boze overwonnen zijn.

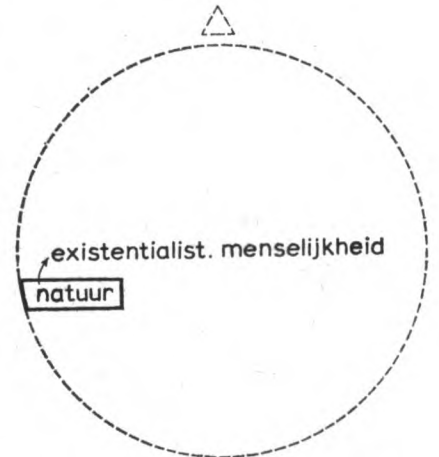
7. Als we deze Christus geloven, d.i. liefhebben en vertrouwen, dan aanvaarden we ook zijn Woord, de Heilige Schrift. Dat is geen stap in het duister tegen onze rede in. De Bijbel spreekt over gewone geschiedenis; de heilsfeiten vonden plaats binnen de menselijke ervaringshorizon. Het is moeilijker de Bijbel niet, dan deze wel te aanvaarden als Woord der Waarheid.

8. Aanvaarden is niet: voor waar houden. Wij moeten de Waarheid geloven en doen. Dat betekent ook dat we Gods beloften aangaande het horen van ons gebed geloven: zonder ons gebed is ieder getuigen zonder betekenis.

Ik zal nu om des tijds wille een heleboel punten overslaan, u weet dat toch wel. Over punt 8 wil ik twee opmerkingen met veel kracht naar voren brengen. Daar zijn een heleboel tekorten onder ons, anders zou ik ze niet vertellen. De vraag is, leven we er wel altijd naar?

Als we van dat wereldbeeld getuigen waarmee ik begonnen ben, (dat grote wereldbeeld met engelen en duivelen, met Gods wetten en normen en onze menselijkheid en onze liefde, met goed en kwaad, waarin de verlossing van de Here Jezus ook een rol speelt), dan moeten we in de eerste plaats daar zelf naar leven. En dat betekent dat we echt moeten vertrouwen

op God, en leven aan de hand van de Here. Dat we Jezus werkelijk als onze Heiland en God erkennen. Dat betekent, dat we ook als werkelijke werkelijkheid weten, dat we van nieuws geboren zijn, zoals de catechismus zegt; en dat we niet kunnen leven uit eigen kracht.

Want als we van nieuws geboren zijn dan betekent dat, met Romeinen 6 tot 8, dat het allemaal van God komt. Wie zal ons verlossen van het lichaam van deze dood? Gode zij dank, Jezus Christus. Maar dan zijn wij ook nieuwe mensen en dan moet God het doen en dan doen wij het niet meer; dat vragen wij hem dagelijks in het gebed. Het gebed is de basis, ook van die dingen waar ik al eerder over sprak.

De Here zegt ergens: Dit geslacht vaart niet uit tenzij door gebed en vasten. Dat vasten betekent, dat we er iets voor over hebben. En dat we er wat voor kunnen laten staan. In die gesprekken aan de avondmaalstafel in Johannes zegt de Here: Strakjes, dan ga ik weg, maar weet dan, dat ik deze dingen doe, omdat er een soort driehoeksverhouding is tussen God de Vader, Mij en jullie. En deze dingen doe Ik, omdat Ik jullie lief heb en Ik God lief heb. En dit is allemaal gedaan opdat *jullie gebeden gehoord kunnen worden*. Dat staat er wel 5 of 6 keer in Johannes. Dat is het refrein, daar gaat het om, daarvoor is de Here Jezus gestorven. Om onze zonden te vergeven? Dat is te weinig, maar om ons nieuwe mensen te maken, opdat onze gebeden gehoord kunnen worden. Ook dat heel concrete gebed voor die buurman. Vanavond krijgen wij bezoek van de baas; die man is een heel beste, brave liberaal. Bidden we dan niet van tevoren: „Here, geef ons gelegenheid dat het gesprek zo geleid mag worden, dat wij zonder geforceerd te zijn, heel eenvoudig kunnen spreken over U. En wij kunnen laten zien dat de bijbel niet verouderd is; dat de zaken van het evangelie gaan over de gewone dingen van het leven.”

En als U dan een keer achter het masker van die buurman mag kijken, dan ontdekt U dat daar veel moeilijkheden zijn. Misschien treft U het wel op die avond, dat U een van die moeilijkheden raakt; dat U hem antwoord kan geven op zijn levensprobleem. Misschien dat de Here zo'n bezoekje kan gebruiken in de bouw van zijn koninkrijk. Maar dan moeten wij daarvoor bidden; het komt allemaal niet vanzelf. Als we er niet voor bidden, dan zegt de Here: nu, doe het dan maar zelf. Maar als we zeggen: „Here, wij kunnen het niet, U moet het doen,” dan gebeuren er misschien wel geweldige dingen. En als het dan de eerste keer niet gebeurt, dan moet U maar geduld hebben, misschien moet U zelfs nog heel lang wachten voor U dat begrijpt. Misschien lag het aan U, omdat U nog niet rijp was om het te vertellen. Misschien lag het ook aan de situatie, dat die ander eerst moest ontdekken dat U een echt gewoon mens was.

STELLING

9. Ieder getuigen moet gedragen worden door liefde (vergl. 1 Cor. 13). Het gaat in het getuigen niet om de kerk, niet om ons of onze belijdenis, maar om die ander in zijn relatie tot Christus.

10. Er is niet één methode; de aanpak is altijd persoonlijk. Zonder 7, 8 en 9 gaat het niet. Bijbelstudie, maar dan niet theologiserend, is m.i. het meest geeignend.

En dan het volgende: dat is het laatste: Als we getuigen, dan is er maar één reden waarom we getuigen. Dat zou ik dik willen onderstrepen, want ik dacht dat daarover de meeste misverstanden in onze kring waren.

Er is maar één reden waarom ik over de Here Jezus zal spreken: omdat ik mijn naaste lief heb. Niet de moderne mens in het algemeen, maar Jan, die ik altijd tutouyer in de zaak, of mijn buurvrouw, of de man met wie ik in de trein zit. Die mensen die ik ken, waarvan ik de moeiten precies weet, die mensen die ik liefheb, en waarvan ik het niet hebben kan dat ze